

სახალხო სკოლების საკითხავი.

თაქარ დედოფალი

1184—1212

შედგენილი

კ. ბ.—შვილისაგან.

35905

თბილისი
გრ. ჩარკვიანის სტამბა.
1882

СИТИ-ОБЛЕ

Дозволено цензурою, Тифлиси. 15-го октября 1881 года.

Дозволено цензурою, Тифлиси. 15-го октября 1881 года.

თამარ დედოფალი

(1184—1212).

თამარი იყო მეფე გიორგის ქალი. გიორგის ამის მეტი შვილი არა ჰქონდა. თამარი გაიზარდა თავის მამიდის სახლში, რუსუდანთან.

გიორგი მეფე გარდაიცვალა; ქართველებმა ერთგულათ იგლოვეს და ბევრი ცრემლი დაღვარეს თავის საყვარელ მეფის საფლავზე. მოიგლოვეს მეფის სიკვდილი; ქართველებმა უმეფოდ ვერ გასძლეს. ამისთვის მთელი სამეფოს დიდებულნი და მოთავე კაცები შეიკრიბნენ და მოახსენეს რუსუდანს, გამზავლეს და მამიდასა თამარისას: «დღეს შენ ხარ თამარის მშობელი; ჩვენ ვიცით, რომ თამარი გონიერებით სრულია და მართან შენი მორჩილი, — უბრძანე, რომ ძწესარება და მამის გლოვა იმპროს და სამეფო ტახტს, თავის მამას სახსოვრად, სული მოჰკიდოს, განაგოს საქართველო და დაიხუროს ტახტი მამისა.»

რუსუდანი შეკვიდა თამართან სადგომში და გამოუცხადა მას მთხროვნელთ სურვილი. თამარი დათანხმდა — შეიძოთა საქართველოს საგვარეულო მოთავეთა აიყვანეს იგი მამა-პაპის ტახტზე და გვირგვინი დაუფორცეს. — იმ დღეს,

როდესაც თამარისთვის გვირგვინი უნდა ეკურთხებინათ, შე-
იყარნენ თთვილისში სამეფოს მრავალნი მთავარნი და დი-
დებუენი, ჰატრიატქნი ეპისკოპოსებითა და მღვდლებით,
და დალოცეს თამარი. ქუთათელ მთავარ-ეპისკოპოსმა ან-
ტონმა უბოძა მას გვირგვინი; მერე დალოცეს რაჭის
ერისთავი კახა-ბერი და მან შემოარტყა თამარს სმალი,
რომელიც მოართვეს მოხელეთა და დიდებულთა გარდანი-
ძემ, საღირისძემ და ამანელიძემან. მერე შეიქნა დიდი ნა-
დომი, მსიარულობა და ზეიმი. წაღვა წინ-შეიდთავე სამე-
ფოს ჯარი და იმანაც დალოცა თამარი. მეფის დასაცვე-
ლად აწესებდა მუდამი ჯარი, რიცხვით ათასი. ამის
საჭირებისთვის ხალხსე მღევარი დაიძახიან, ასე რომ ჯა-
რი საზღვრების დასაცველათ ქართველებს არა ჰქუდათ.
ამ დღიდგან თამარმა იწყო გამკობა საქართველოსი.

თამარმა თავის მსიარულის გონებით ქვეშევრდომთ
შორის დააწხია ერთგულნი ორ-გულთაგან და პირველები
აღასრო დიდის წყალობითა. «ღონიერ ჰქვენა გლახანნი
და ღონიერნი მდიდრად»...

მთელ შვიდს სამეფოში არავინ გაუშვა უწყალობოთ-
ეველას სამართალი მიანიჭა. სამღვდელოთა თავ-დახლათ
და მორჩილებით ეპყრობოდა. სამღვდელოთა პირებს შეა-
დგენენ:—ჰატრიატქი—ანუ კათალიკოსი, ეპისკოპოსნი და
მღვდელნი. საქართველოს საეკლესიო საქმეებს განაგებ-
დნენ კარგახანობით ბერძნების არსიეპისკოპოსები; მერე
მთავკეთ ეკლესიისა ამირჩიეს კათალიკოსი, რომელი გა-

ნაჩქევდა სასულიერო წესებსა და საქმეებს სამღვდელთა; კათალიკოსებს იჩქევდნენ თითონვე სამღვდელთა გრებით და მათი მიუღობელობა გაკრცელეულ იყო მთელ მართლმადიდებელ ეკკლესიებზე — შავ ზღვიდგან ვიდრე კასპიის ზღვამდე. ხარისხით კათალიკოსი მეფეს უდრდა, ეზისკოპოსები ერის-თავებს, და მღვდლები აზნაურებს. დიდი ძალა და მნიშვნელობა ჰქონდათ სამღვდელთა საქართველოში, გამჭრინლობა და მამულის სიუკარულით, საქართველს ერთგულობა — გულში ღრმით ჰქონდათ ჩანერგული და საღვსნაც იმკვარათ ამხნეებდნენ. იმერეთსა ჰყვანდა ქუთათელი კათალიკოსი, რომელიც პირველად იწოდებოდა მთავარ-ეპისკოპოსათ, ქართლისა — ქართველი კათალიკოსი ყვანდა და კასეთს — ბოდბელი.

პირველათვე, რომელსაც თამარი ტახტზე ავიდა — მიანლოვა ამირ-სპასალარი სარგის მსარ-გრძელი. ახოვანი, მარჯვე და ლაშქარში გამოსული კაცი, და უბოძა იმას სომხეთში ღორის სათავადო და სამთავრო. იმას ებარა ომიანობის დროს ყველა ლაშქრების უფროსობა და ერის თავებზე ბრძანებლობა — ეს იბარებდა ომიანობის დროს ყველა ერისთავებს თავის ჯარით. დიდი წყალობა მიანიჭა საქარია და ივანე მსარ-გრძელის შვილებს; ორნივე ძმები ერთგულნი იყვნენ თამარისა და ლაშქრობაში გამოცდილნი, რვეულით კი სომხები. ივანე მსწავლული კაცი იყო; მან დასტოვა სომხური რვეული და მიიღო მართლ-მადიდებლობა.

დიდ-გვარის კაცს — კასბერ ვარდანიძეს უბოძა მეტყუარ-
ტვით უსუცესობა. ამას ებარა მეფის იარაღი, სახლის
ტურტული ღ მთლათ იმისი საუნჯე, ე. ი. საზინადარი
იყო.

მსახურთ-უსუცესობა მისცა ვარდნი დადიანს. ამას ებარა
ციხისა ღ ქალაქების მცველი ვარები ღ ყველანი, ვინც ვა-
გასნას, ანუ იარაღს უკლიდა. ჩურჩესასობა (მეკუჭნაობა)
უბოძა მარეშიძეს. ამას ებარნენ მხარეულები, მგოსანნი
ღ სს. თორელ გამრეკელს ჩაბარა ამირსაობა ღ სა-
გის მხარ-გრძელის შექმნე ამირ-სპასალარობა დაუმ-
ტვიცა. ამას ემორჩალებოდნენ მეფისნი, პაიფი,
ვოგნი ღ სს. ერისთავა უბოძა: ბარამ ვარდანიძეს რა-
ჭაში, დოთალო შარვაშიძეს აფსაზეთში ღ სუსუმში;
ოდიში (სამეგრელო) ბედიანს, ქართლში — რატი სურა-
მელს ღ კასეთში — ბაკურ-ყმა მკვანიძეს; ჭყრეთში (საინგი-
ლო) ასათ გრიგოლიძეს; ბოცო ვაყელი სამცხეში დაყენა.
ერისთავები ინიშნებოდნენ გამგებლათ რომელსამე თე-
მისა, სადაც ისინი სამართალსა სჭრიდნენ, სასკედწიფო
სარჯს ჭკრეოდნენ ღ სალაშქრო ვარს აქუჩებდნენ. ერთ-
სელ სპასალარნი ერისთავებით ღ მთელი სამეფოს და-
დებულნი შეიკრიბნენ ღ მოახსენეს ეპისკოპოსებსა ღ
პატრიარქსა, რათა ყველას უბრძანონ, რომ თამარის შე-
საფერი ქმარი მოეძებნათ. სასიძოები ბლომათ იყვნენ, მა-
გრამ ვერავინ ვერა ჭებდავდა „ვისმე“ თამარისთვის შეღირე-
ბას: ყველა იმასი ქვეშევრდომები ამბობდნენ, თამარის

სწორი ღმერთს ჯერ აწავის დაუბადებია და არცა რომ-
დესმე დაიბადება. ამ დროს წარმოხდება ერთი გამოჩე-
ნილი თთილისკელი თავადი აბულ-ასანი და თქვა: «მე
ვიცი რუსის სელმწიფის შვილი დიდი ანდრეასი, რომელ-
საც სამსი მეფე ეძინება, ობოლი, მცირე მისი შვილი
გიორგი თავის ქვეყნიდგან განდევნილი ღალა ბიძის სელით.
ის უკეთესი სასიძოა.» ყველამ მოიწონა აბულ-ასანის სი-
ტუკა და მამანვე მოისმეს ქალაქელი ერთი დიდი ვაჭარი
წინქანა სორაბაბელი და უბძანეს, რომ სწრაფლად წავი-
დეს და გიორგი, სელმწიფის შვილი, ჩამოიყვანოს თთი-
ლისში. რუსები იმდროს ქრისტიანება იყვნენ.

სორაბაბელი რუსეთისკენ წავიდა; — მაგრამ აწავის ან-
კონა, რომ გიორგი ვაჭარს სორაბაბელს გამოჰყვებო-
და შეუდარებელ თამარის საქმრთ. მანც სორაბაბელმა
მოახერხა და გიორგი ქალაქში ჩამოიყვანა.

გიორგი ანდრეას შვილი სახით მშვენიერა, სანახა-
კათ დიდათ სასიძოვნო, სსკებსე ანა უმარჯვი, შეხედუ-
ლობით ყველამ მოიწონა. ხალხი მას ჭკვიით და სასიძოთით
გი ვერვინ იცნობდა. მამინ შვიკრიბნენ პატრიარქები,
დიდებულნი სარდლები, ერისთავები და მოახსენეს რუსუ-
ლანს, რათა თამარს ქორწილის დასტური დაეცა. თამარ-
მა მიუგო: «სალხო! ერთბაშათ როგორ გადავწყვიტოთ
ქორწინება; ეგ ვაჭა უცხოა, მაგისი არცა საქმე ქრება
და სასიძოთი ვიცი, არც სადმე მაგისი მხედრობა გვინა-
სავს. მოიღათ, სანამ გავიგებთ მაგის ავსა და კარგსა.»

მაგრამ იგინი წინ აღუდგებოდნენ ღ მთახსენეს უშვი-
ლობა ღ მეფის სასლის უნაყოფობა; შესთხოვეს, რომ
ჟარტა წინამძღომი უცხო კაცი გვეყავს ღ არა მეფის სა-
სლისათ. «ესე ოდენსა მძიმესა საქმესა მსუბუქად შეე-
სებოდეთო», სთქვა თამარმა ღ გაბრუნდა.

ამ სახეში აქ დაესწრო ბერძნების სელმწიფის ძმის-წუ-
ლი ალექსი ღ ზოგმა ის მოინდომა სასიძოთ, მაგრამ ვერ
მოუხდათ. რუსუდანმა ღ დიდებულთა გიორგიზე ჟვარი
გადასწერეს.

ამდროსვე ერთი სამნაური ღ საბრალე საქმე მოხდა:
ორი მშვენიერი ოსების სელმწიფის შვილები ჩამოვი-
დნენ სასიძოთ. გაწბილებულნი უკანვე დაბრუნდნენ ღ ერ-
თი ისე გამწარდა, რომ ნაღვლით განაწვეენებული ტყვე-
ზე შესცდა; მერე ნიქოზის წმ. რაფაელის ეკლესიაში მი-
იქცა ღ იქ განუტევა სული.

თამარმა აღავსო ეკლესიები ღ სამღვდელოება შესა-
წირავებითა, განათავისუფლა იგინი საჩუვისა ღ ბეგარი-
საგან, გააგრცელა ღ გაადიდა თავისი სამეფო შავი ზღვი-
დან ვიდრე დარუბანდამდის. შვიდობიანობით დაატკეპინა
მტაცებელი ხალხნი, მტერნი საქართველოსა, რომელი
შემოფარებული იყო ოთხ კუთხივ მანქმადიანითა.

საქართველოს შეძინებას ცდილობდნენ უმეტესად ყო-
ველთა სპარსნი ღ ოსმალნი, რომლითაც უნდოდათ გა-
ნემშვენიერებინათ თავიანთი სამეფოს გვირგვინი. მაგრამ
ამ საამურ ოცნებიდგან გამოიყვანა იგინი თამარმა, რომ-

მელმაც მიიღო მათზე მრავალჯერ ძლიერი დამარცხება. ამისთვის თამარის დროს არა თუ ივინი კვალად იტარებდნენ გუნებაში. ამ გვარ მიუწდომელ ფიქრსა, არამედ ოსმალინი ცდილობდნენ ქართველებთან მოყვრობას და სწავსელები კელარც კი ბედავდნენ გამოსარჩლებოდნენ იმ წვრილთა საკუთარ საძეულოთა, რომელთა თამარი იზურობდა და ადებდა სარკსსა. მაგრამ თამარმა არ დაიზოგა ჯარი და ძალე შეატეობინა ოსმალთა და სწავსებთა თავისი ძალა კავშირისა და მოყვრობის ურთი-ერთ შორის გაბმისა უარი განაცხადა, რადგან იცოდა, რომ არა კავშირი თათრებთან სანდო არ არის. ვიდრე ქართველები საჭირონი იქნებიან მათთვის, იხმარებენ და შემდეგ, რომელ მტერს ივინი დამონავდებიან, თათრები იმათ მეგობრათ გაიხდიან და მადლობის მაგიერათ შილთასს მოსდებენ და უსისლოთ არ გაუშვებენ. ამისთვის თამარმა გააღაშქრა ქართველები და ჯარი სამსრეთისაკენ, გავიდა, — იმათ სარდლათ რუსი გიორგი გაჭყვა. ქართველებმა გაშალეს ბაირადი და წარმძვანეს ჯვარი, ქართველთა მიფარველი და ქრისტიანეთ მენუგეშე. თავდა-შირველათ მიადგნენ უარსსა და აიღეს; ზედ სხვა ქალაქებიც მიატანეს, მერე დაბრუნდნენ და გამარჯვება მიულოცეს თამარს.

გამრეკელ გასაძემ მოიარა ჰალა-გაციონი ქვეყანა, მოატანა ოსმალებს ერთ კლდეში, რომელსაც ძაღლის-სევი ერქვა და დაუშინა. თუმცა ქართველები რიცხვით ნაკლები

იუვენს, მანც ოსმალი განახეკრეს ღ დანარხენი გააქ-
ცივეს, სადავლო გი ბლომათ იშოვენს ღ წამოიღეს.

ამ ხანებში კლარჯეთის ქვეყანა (აჭარა) აიკისო
ოსმალებით; ცხენოსანის ღ ქვევითისა უთვალავი ჯარი
იდგა. ქართველები შეკრბობა ბოცომ, მიიშველეს მესსნიც,
რომელნიც ზემო ქართლში ცხოვრობდნენ, ღ შეებნენ
ოსმალოებს; ქართველებმა მარდათ დასძლიეს ღ გააქციეს
ოსმალინი.

შემდეგ მსარ-გრძელის შვილები, შაქარია ღ ივანე,
გავიდნენ დვინის ქვეყანასა. სურამელი ღ დვინელები
წინ გამოუდგნენ მოსაგერებლად. მაგრამ მსარ-გრძელების
ჯარმა გაიმარჯვა.

მერე გიორგიმ შეკრბობა ჯარები ღ აცნობა მათ თა-
მარის სურვილი, რომ უნდა წავიდნენ ისინი არაქსის
მხრივ მთებ არარატის ახლო, მდებარე ქვეყანას გელ-
ქუნს, მის ასახარებლათ. გელაქუნში ბევრი ჯარები
იდგა თათრებისა ღ მარჯვე ხალსიც იყო. ქართველები
მოვიდნენ გელაქუნს; გელაქუნების ჯარი დაღუბეს, მრავა-
ლი დავლა იშოეს ღ ტყვეო უთვალავი წამოასხეს.

როდესაც გამარჯვებული ქართველები უგან დაბრუნდ-
ნენ, მაშინ გელაქუნელი ოსმალები შექუნდნენ, მოი-
ლაზარაკეს, მოგულავდნენ, ბელადათ ამოიჩხიეს ერთი
ვინმე როსტომა ღ დაედევნენ ამათ. ქართველებმა დაინა-
ხეს თუ არა, მაშინვე შედგნენ, გასწორდნენ ღ მოემ-
ზადნენ შეკრბობასა. ოსცივიდნენ მოსმალოები; ქართვე-

ლები გამხსნევენ, შეეტანენ მტერსა და გარჯა ჩხუბის
შემდეგ დასძლიეს; ოსმალებს შეეშინდათ და უკან გაიქ-
ცნენ; ქართველები დაედევნენ და კიდევ ბევრი დახოცეს.

ამით არ გაათავა თამარმა თავის ძამაცი ჯარის გამო-
ხენა; კიდევ დარჩათ მოსავლელი საზღვრები, უბრძანა
და ჯარი გავიდა ჭერეთისაკენ და განჯისკენ, სადაც ასათ
გრიგოლიძე ერისთავობდა. აქაც ქართველებმა ისახელეს თავი
და თამარიც ასახელეს. ბევრმა გამოიჩინა მღვდური ვაჟ-
გატობა, — ყველას გი გადაძემეტეს კარდან დადინამა და ზა-
ქარია მხარ-გომელმა.

არა დიდი ხნის შემდეგ აღსრულდა თამარის სი-
ტყეები, როდესაცა ის ეუბნებოდა წარჩინებულს კრებსას
რომ, ესოდენსა საქმეს მსუბუქად შეესებოთ. «რუსმა გი-
ორგიმ ძრვიელ გაასშინა საქართველოში უშუკრი და სა-
ძაგელი ქცევა, გარდამეტებულად სპარსეთის ხალხისაგან.
გონება-მასვილმა, წუნარმა და ნარნარმა თამარმა ძაღვ
შეტეო ეს უშუკრი ქცევა; მაგრამ მოთმინებას გაყოლა
გულის—ეური და გიორგის არაფერი არ შეატეო-
ბინა. მერე მიუჩინა ბერები, ეგება ისინი გაჭკურ-
ნამდნენ მას. მათ ვერაფერი გააწიეს, გიორგი უფრო
განრისხდებოდა. მერე თამარმა უწყო შირ-და-შირ გამხილე-
ბა: მაინც ვერას გახდა. ამისმთვის მოუწოდა კრებსას
მღვდელთა და დიდებულთა და იმათ წინ, საერთოთ მიჭ-
მართა გიორგის და უთხრა: «თუძცა სამღთო სჯულის
მიერ სწავლულ ვარ არა განშორება შირკელსა საწოლისა,

ანამედ რომელმან არა დაიტყვას საწოლი თვისი წმიდათა,
არა ჟერ არს მისთანა დათქნა, რამეთუ შემაგინებულ არს
ტაძარსა ღვთისასა და არა მიძლავს მრუდისა სისა გა-
მართვად და უბრალოდ განვიყრი მტკერსაცა, რომელი
აღმკერა შენ მიერ». დაათავა, თამარი ადგა და გავიდა და
სრულად განშორდა პირველსა თვისსა ქმარსა. სოლო-
რუსუდანმა და სხვათა დიდებულთა დაითხოვეს გიორ-
გი საქართველოდგან, ჩასვეს იგი გემში (ნავში) და
დიდის სიმიდრით და საგძლით გაისტუმრეს სტამბოლ-
ში, სადაც იგი რამდენიმე ხანი იმყოფებოდა. თამარი
მეორეთ ქრმის ყოფას — არ ავირებდა, მაგრამ ქვეშევრ-
დომთ არ უჯავს.

უფრო უკეთ წავიდა შემდეგ თამარის საქმე. ბევრი
აღმოსავლეთის მბძანებლები მას თავს უდრეკამდნენ;
მრავალი წინებული მართველნი ემონებოდნენ. პირველნი
მეფის თვისებებით მესობლებთ აშინებდნენ და მოწინა-
ლების ქვეშ იზურობდნენ. თამარს სასული დიდი ჰქონდა,
და ჯარიც მისი მაგარი სულით იყო გამამაცებელი; — თა-
მარს თავგანწირულებით უუვარდა საქართველო, არ იყო
მისი ორგული; და ჯარიც მტერს სულ აკლავდა თავსა.

თამარის საქმეთ მომჭინქენი ძრეულ წუხდნენ და ურ-
ვოდნენ მის უნაყოფობასე, რომ საქართველოს ტასტი
უცხო ჩამამავლობის გვარს მიეცემოდა მის შემდეგ. ამის-
თვის ძრეულ სურდათ, რომ თამარს ქმარი შეერთო.
რუსუდანის სახლში იზდებოდა ყრმა ვინმე დავით ოსე-

ბის ხემწიფის შვილი ზეგარტინთ გვარისა და შორი ნათესავი რუსუდანისა. რუსუდანი უშვილო იყო და ღვათ ამან გავარდა. იხილეს რა უმაწვილი კარგი, ბეჭ-ბრტყელი, პირად ტურფა და ტანთ ზომიერი, ორთავე მხრით მიეგეთ სასლისა ჩამაგვალი, კეთილათ ზრდილი, მსხე და მამაცი, რანდობაში და შვილდოსნობაში შეუდარებელი, მომჭირნეთა მოიხრეს მისი თამართან შეერთება, დიდებულთა ჭკადრეს და მოახსენეს რუსუდანსა: «თუ ზენსა განგება არ მოიქმედებდეს, რამდენი მშვენიერი დიდებულთა ხელმწიფეს შვილები საბერძნეთისა და რომისა, სულტნისა, სპარსეთისა და რსებისა და ყველანი ესე მცდელნი უკუ არღვივნა ღვთის ბრძანებამ და ესლა ღვთისავე განგებითა არს შეერთება თამართისა ამ უმაწვილთან». მაშინ თამარი, მოწილი მშობლის სახედ რუსუდანისა, გაძვირდა და დიდებულთა, დარბაისელთა და ეპისკოპოსთა უთხრა: «მეწამეა ჩემდამი ღმერთი, რომ ჩემ გულს არაოდეს არა ჭქონია წადილი ქმროსნობის და ქორწინებისა, არც პირველად და არც ესლა, მაშინაც და ესლაც ვემორჩილები ბრძანებასა ჩემსა მშობლების აღაგის მპყრობელსა. განარებული დიდებულნი წავიდნენ დიდუბესა, სადაც იმყოფებოდა ღვათი, ჩამოიყვანეს თიფლისს და ქმნიეს ქორწილი მიეგეთა შემგზავსებული.

შემდგომად ამისა თამარი და ღვათ დასხდნენ ტასტ-ზედა და ორნივე განაგებდნენ საქართველოს. — ქართლის კათოლიკოსი მწიგნობართ-უხუცესი ჭყონდიდელი მიქელა

მოკვდა. ამის ებარნ დასარჩუქრება დ დაფარვა ქვრივთა, ობოლთა, დავრდომილთა, უსამართლო მქნილთა, შეწუხებულთა დ გაჭირებულთა. ის მეუფეს აუწყებდა მათ მდგომარეობის ანბავს. ესევე იყო მწიგნობართ-უსუტესი, რომელი მწერალთა მთავრად ითვლებოდა. მწიგნობართ უსუტესი სტემდის მოწასტრებსა ბრძანებებს დ ლაშქრების მოსაწვევარ ერისთავებს დ ყოველ გაჭირებაზე მოასსენებდა მეუფეს. ესევე ლაშქრობის უამსა წინ გაუძღვის ჭარსა ზატოლსანისა ჭყარითა. მიქელა გარდაიცვალა დ აწავინაც მისთვის არ შეწუხდა, რადგან უველასა სძულდათ. ხოლო თამარმა ვერ გასძლო, იგლოვა დ გონებდა, თუვის მიანდოს მიქელას მოკალებს. ამოაწია გარეჟული ანტონი ბერი, რომელი წინათ ჭყონდიდეელი იყო დ მიქელას ცილის-წამებით ჩამოერთვა მას. ანტონი ტბილი, მდაბალი, თავის ქვეყნის ერთგული დ სანეკლეული ცოდნაში გამოსული კაცი იყო. უველას უუვარდა დ მიანდათ ანტონი დ მასვე მისცეს ჭყონდიდელობა დ მასსურთ-უსუტესობა შინაურს. საქმეს გაერთო თამარი დ უეტრათ მოვარდა ხმა, რომ განტეკებული რუსი ჩამოვიდა კოსტანტინოპოლიდა მ საქართველოს დასაწყობებთო.

მართლა დ რუსი ჩამოვიდა არსრუმის მხარეს, თამარის ზოგი ერისთავი მიიმსრო. პირველი მიუდგა რუსს მავშეთის დ აჭარის ერისთავი გურჯან, ეტრეთვე თამარს გაუდგა ბოცო სამცხის ერისთავი. ვარდან დადიანმა აკვანყა სვანები, აფხაზეთი, რაჭა, გურია დ მთელი იმერი,

ღისის მთების დასავლეთის მდებარე ალაგები—იმერეთი, სამეგრელო და დასავლეთ რუსი გიორგის საქართველოში გაქვეყნებაზე.

შინაურთა ორგულებმა მოაზრეს თფილისის დასგ-რევა და თამარის ტახტიდგან ჩამოგდება. ამის თფილისის თფილისის გზას დაადგინენ—გაიგო რა ეს ამბავი თამარის მეუღლემ დაკითხა, განცვიფრებულმა წამოიძახა: «მე-ვიტყვი ჩემს ოცნებას, რათა ყოველი კაცი ცრუ არს.» რომელიც უფრო განდიდებული და შეწყვლავებული იყვნენ თამარისაგან, პირველად იმათ ქმნეს განდგომილება თამარისა და თავის საკუთარი სამშობლოსი და მიუერთდნენ უცხოეს რუსსა.—

მრავალი ერისთავების მიდგომილობით რუსმა გული მოიდგა წამოაჭყვია, გუზანს და ბოცოს და გეგუთის ტახტზე აიყვანეს იგი.

თამარი კი თფილისში იყო და ძრეულ გაუგვირდა მოუ-ლოდნელი უაზრო და უცხო საქმე. ჩვეულებისამებრ შესწინა მადლობა უფალსა და უბძანა თავის ერთ-გულთა დიდებულთა და სპასალართა.—იმით სწრაფლათ მოიწვიეს ერთგული ამქრის ჯარები ღისის მთებს აღმოსავლეთის მხარეს ნაწილებიდგან-ქართლიდგან, კახეთიდგან ჭრეთი-დგან, სომხეთიდგან და მესხეთიდაცა. თამარი იძიებდა თუ რით შესცდნენ მისი ერთგულნი ერისთავები და პატრიარქს თელღორეს და ანტონ ქუთათელს ევითსებოდა, რაკვარ საშუალებით უსისხლოთ დაახლოვებდა ამ ცრუ საქმეს.

ზატოლსანთა მამუბი თუძცა, იმერისანი იუენენ—არ განუ-
დგენ თამარს, ვერაფერი შემწეობა მისცეს კითხვების
შესახებ. მტერი კი სულ ახლო იწევდა.

რუსი გიორგი მიმხრობილ ქართველთა ღკოსტანტინო-
პოლიდგან მოყოლილ ბერძნებით, გადმოვიდა ქართლში
ღ ააოზრა დადიანი. მისი მარჯვენა ხელი, მოექცა ახალ
ციხის მხარეს, რომელ რეინის-ჟვარს უწოდებდნენ, ჩა-
ვიდა ციხის ჟვარამდის ღ მოუდვა ცეცხლი ოძრასე ქა-
ლაქს. აქ მან მიიერთა ბოცო ღ შეერთებული ძალით
აიღეს ჟვასეთი, თმოგვი, ახალქალაქი. ამათ გასაზრეს
გიორგისთან შეერთებულიყენენ გოჭთან ღ ქალაქში
ერთათ ჩასულიყენენ. თამარმა ნახა-რა, საქმე სუძრობას
აღარა ჰგავს, უბრძანა ამირ-სპასალარს გამრეკელსა, მხარ-
გრძელებთა მტრისა ჟვასეთს მიგებება. გამრეკელი გავიდა
ღ დაღვა მტკერის ჰირას აჯანუებულით ჰირდაჰირ. ქართვე-
ლები დაეტახენ ერთმანეთს; მალე დაშემაც უსწროთ ღ
ეს მძებთა შოღრის განსეთქილება ვერაფრით დაბოლავდა.
თამარიც ჟართან განუშოღრებული იყო. მეორე დილას
უბრძანა—გამრეკელი მივარდა მტერს, გადაავდო ხიდი-
დგან, გაქცივა ღ დაედენა. თმოგვს ღ ერუშეთს შუა,
ნიალის მინდოარსე, ხინგრისა მდინარის ჰირსე, გაქცე-
ული მტერი შეღვა: აქ ქართველები ერთმანეთს დაცნენ
იმგვარის გაშმაგებით, როგორც მოსისსლე მტერი,—
თითქო არა ჟამს ერთმანეთს მხარ და მხარ არა სდგო-
მიან თათრების საუღეტათ, თითქო ერთმანეთის თავი

ღ ხმალი უზოგველად ღ კვლად დედის მუცლიდან არ
დაჭყოლიათ. ესლა ეს ღვიძლი ძმები ერთმანეთს გამკე-
ლებული გლეჯდნენ, თითონაც არ იციან რისთვის, რა
დანაშაულის გადასახდელათ.

სისხლის ომი გაგძელდა, ბოლოს ღ ბოლოს გამ-
რეკველმა დაზძალა; დამარცხებულნი გაიქცნენ-მაგრამ თავს
გერ უშკელეს: მრავალი ტყვეთ წაიყვანეს, მრავალი დახლ-
ცეს ღ წყალში ჩაუარეს, თამარის ხალხი უფრო საკლებათ
დასიანდა. ივანე, ზაქარიას ძმა, დავოდეს, გასარებული
გახელნი, ქართველები ღ ჭერნი წარუდგნენ თამარს,
მაჟღერცეს ღ თეშქეშით მაჭკვარეს ყელზე საბლებ მობ-
ძული ტყვეები. თამარმა მადლობა გადაუხდა ღ მრავალი
დააჯილდოვა. ერთგული ზაქარი: კარდანიძეს უბოძა ალაგი
გიდრე გეგუთამდის: ივანეს სარგისის-ძეს, უბოძა მხას-ურთ-
ურსუცასობა. ღის იმერეთის დიდებულნი ეახლნენ თა-
მარს ღ მოტყუება შესთხოვეს; სვანელებმა დათოვილი
გიორგი მაჭკვარეს.

სულ გრძელმა ღ გამარჯვებულმა თამარმა მიუტყვა მას
დანაშაული ღ ხალხს პირობა: ჩამოაწთვა, რომ გიორგის
ურნებლად გაატარებენ თავის ქვეყნისკენ, გიორგიმ თა-
ვის მივარკველად ამოიწიან ივანე ღ ტანსტუმრეს იგივე
უბედურ გზებზე საიღამაც მოვიდა.

არ გავიდა დიდი ხანი, თამარი ისევ გამწარებული
გახდა. იმას მოუკვდა მხნე ღ მამაცი ამირ-სპასალარი
გამრეკელი, მისი სიკვდილი ყველა ქართველს ემწარა ღ

შეკებით მოიგლოკეს ერთგული, უცვლელი მამულის მოუვარე მსედარი თამარმა გამრეკელის. შვილებს თავისი უსკი მზრუნველობა არ მოაკლო, — ამირ-სპასალარობა კი უბოძა ზაქარია მსარ-გრძელსა, სარგის სპასალარის-შვილის გამრეკელის სიკვდილმა ბევრი ცელილება მოახდინა მსახურთ დიდებულთა შორის. ბევრი ხარისხით აამაღლეს, მრავალი დაჯილდოვეს. ორ გულმა ბოცრად აქაც შილთასი იპოვა, რომ ამას არა-ფერი მისტეს. გამრეკელისა ეშინოდა და მისი სიკვდილი ძრეულ უამა; რამ-წამს სპასალარი მიწას მიხარეს, გუხანი გაუდგა თამარს, გაიქცა ოსმალებთან და დაიარაღებული შემორკვა ასალცა-სის მსარეს, მაგრამ თამარმა დარსეული მოადგილე იპოვა გამრეკელის ძაგირათ: მსხე და მამაცი ზაქარიაც არ ხამოუვარდებოდა თვის მოწინავეს ჯარის-საქმის წარმოებაში. თამარმა გუხანს ჯარი გაუწევიტა, მისი სასლობა დაატყვევა და ქალაქში ხამოარკეინა.

ამ ხანებშივე თამარს ეუოლა ვაჟი შვილი, რომელს სახელი დაარქვეს გიორგი; მერე შეემტა ქალიც-სახელი მისი რუსუდანი.

თამარს გარეული მტრები ვერას აკლებდნენ, თუ შინაურები არა ჰყოლოდა. შინაური მშვიდობა მოიგო თუ არა, მაშინათვე გარე მტერი შემოესევის და არღვევდა სისხლით დაწესებულ შინაურს კეთილ-ცხოვრებას. თათრების შემორკვა ასექართველოში მღვთის რისხვას ემსგავსებოდა; სულთანის ჯარი მოედვის სასლებს, რომ-

გორც მშიერი მგლები, სრულიად აიკლეს ქალაქები: არ
დაჩნაო სასლში, სარდაფში, თონეში, ორმოებში და-
მაღუნნი, რომელნიც არ ამოათრივიან ღ არ დასოცინან
ტანჯვით. არ გაანდათ დიდი ღ ჰატარა, ქალი ღ კაცი,
ყოველთ ერთ გვართ უწყოლოდ ჰკვეთდნენ თავებს.
გლეჯდნენ აკნიდგან უმაწვილებსა ღ მიწაზე დედის თვა-
ლის-წინ ასეთქებდნენ; მრავალთ სრესამდნენ ცხენს ქვეშ,
სთხრიდნენ თვალებს ღ აგდებდნენ მიხდვრის ნადირის
საკვებათ. სისხლის მდინარეები მოდიოდნენ: საშინელი
ვაების ხმა ზეტას უწევდა. გორც ისანი გადუჩნენ სას-
ტიკ სიკვდილსა, რომელთაც მიატანიან შესაფარებლად
საუდრებს: შეუკიდნან საუდრებს ცეცხლი ღ ბოლში დამა-
ღუნებს ახრჩობდნენ, ღ თვით ეკვლევიებს მუსკრიდნენ;
აგლიჯიან გუმბათი, მის ნაცვლად გააკეთიან თავის ბრძა-
ნების საჯდომი ღ მირამდინ გადაიან ძველი ხიდი; ამო-
ილიან სატი ქრისტესი ღ მღვთის მშობლისა, ღ დად-
ვიან ხიდს საშუალ ჰირ აღმართით, მოიყვანიან მრავალნი
შეპყრობილნი ტყვედ ქართველები ღ ვინც მათ-განი და-
თურგნავდნენ იეხ-ქვეშ ღ შეაგინებდნენ სატსა, უბოძებდნენ
თავის უფლებას ღ სიტოცხლეს. სოლო რომელი არა
ჰგმობდნენ სატთა, მათ მაშინვე ჰკვეთდნენ თავებსა ღ
ხიდიდგან ჰყრიდნენ ძირსა. თამარს უამს თათრები ვერა
ჰბედავდნენ საქართველოში იეხას შემოდგმას. თამარი
მამაცათ ედგა მტერს ჰირში; — როცა კი გაჰბედავდნენ
გაფუტებული ახრის გულში ჩადებას, მაშინ თამარიც სამა-
გალითოდ ახდევინებდა.

ყარსის სასლავრიდან შემოვიდა უთვალავი ჯარი ოსმალ-
სარდალი ნუქარდისი თავის შვილებით. მას ჯერ არ ეცანდა
თამარისაგან ბრწყინვალე დამარცხებანი და ძრიელ ემუქრე-
ბოდა. ქართველები ნუქარდისს წინ გადაუდგნენ: ძრიელ
იმედანათ იყვნენ ივინი, გული არ ქონდათ წამსდაჩი.

ბინდი იყო, რომ ნუქარდისს დაეცნენ; თუმცა საბ-
ნელემ მალე შესწვივია მიჯახება-ძიანც მრავალნი ოსმალ-
ნი ტყვეთ დაიპყრეს. ოსმალებს უკვირდათ, რომ ნახეს
ქართველებისგან წასმული ტყვე, მრავალი წართმეული
ჯოგი და დაკლა, და ამბობდნენ: «ვინ დაგწყევლა ასე შე-
უბრალეობდო, რომ არა დროს ქრისტიანეთაგან ამკვარი
მხსნე ჯარი არ გვინახამს, ესდა გა ამ უკიდურობას მიგ-
ვაყენა!» გააქცნენ და ყარსის ციხეს ამოუყარნენ. დავითმა
თავა არ ახება, მაადგა ციხის კარებს, გააწყო ჯარი
რწმებით, ცხენოსანი და ქვეითი, შუაში კარების ზირ-
დაზირ, შურდულის მსოფლი და ისრთ მტეორცქელნი
დააყენა. მერე ერთბაშით დაჯგორეს და კარება აგლიჯეს,
შეცვიკდნენ: თათრებიც დაემონანენ.

თათრები მოიშორა თუ არა, თამარს შინაური მტერი
გამოუჩნდა. გიორგი რუსი თურმე კონსტანტინოზო-
ლიდამაც გამომადეს. წამოვიდა და აჭარში ჩამოვიდა. აჭ-
ური ერისთავება მიიმხრო, წამოვიდა ჯარით განჯისკენ
და ქიზიყს დაეცა, შიჩქას მინდოცხე. მრავალი ქიზიყ-
ლება დასოცა და დაატყვევა. თამარმა ჯერ არიცოდა,
გვიან შეატყობინეს. მინამდისინ გა ბატონმა ხოცნა

ტუფისამ საღირ მასატელიძემ შეჭყარა სელათ ცოტათ-
დენი ჯარი, თავისი სამივე შვილები თან გაიყვანა და თავ-
გადადებულმა გაუღვა გიორგის. ვიორგის მრავალი ჯარი
ჭეკანდა, მცრამ მაინც დამარცხდა და გაიქცა. ქიზიყელნი
დაედევენ, რაც ტუფე ჭეკანდა, სულ წაართვეს და მთლათ
ჯარი ისე გაუწვიტეს, რომ ძლიერდა ორი-კაცი თ გადა-
რჩა — გადაიკარგა, იმის გზა და კარლი გელარჯიანის მარგნა.

თამარი აწამც თუ სპარსელებ და რსმალთა მხეცებსაც
აგრძნობანებდა თვის მიმზიდველის და დამომხეცებელ
ძლიერებს. შამსიას ბძანებუდმა თეშქაშათ მოართვა მას
ღომის ბოკვერი. ღომა საშინელი გაიზარდა, ჯაჭვის
ახლო აწავის იკარებდა. მარამ, როდესაც დარბაზს შე-
მოიყვანინა, ღომმა მიიწვიის თამარისკენ. იგი სულ ჭედი
ებდა და უბეში თავს-უყოფდა. ღომა იდგის მშვიდთ
თამარის სულ ქვეშ და არა რა მხეცებრავ ნასაღი მან ვერ
გამოიზინა.

სედავდენს რა ქართველთა ესე ვითარსა მტერთა
მძლეკლავბასა, თამარისგან ურჩით დამხობასა და მხეცთა
მოძღვრებასა, ყოველთა გადეთა გავარდა ხმა და ვეკლან-
ნი ემოწილებოდნენ და მრავალი ძღენითა იკითხავდნენ
მასს. მასთან თამარი მიუდგომელი მოსამართლე იყო.
ვეკლას თანასწორ ეძლეოდა სამართალი და წყალობა, მისს
სამეფოში არ მოიპოვებოდა მძლავრა, და დარბაზი. «მე
კარ მამა ობოლთა და მსახურული ქვერითა» და მაშინათვე
შეუდგის საქმის გარჩევას. ურჩითა სარწით ანანებდა და
ახდეინებდა.

ყველა ერთხეს ჭეშმარიტება ჯ მშვიდობა სუფიერდა. შიშით, იზურობდა ჯ იმოწინილებდა ერთსა, აწმედ სიბრძნითა, სიუხვითა, სიმშვიდითა, მოწყალეობითა, აკანაკობაზედ თამარისგან არვის გადასწევეტია ჩამოხრჩობა ჯ არც ვინმე ნაცნობობით, ქრთამით ჯ მიხედულობით გაუძარტლებია. არც ვინმე ბრძანებითა მისითა ასო მოკვეთლი ქმნილა, არცა ვინ დაუბრძავებია თვალების ამოთხრითა. მრავალჯერ მიუტეკა ორგულსა ჯ აკანაკს—გუსანსა; მაგრამ ერთხელ აკანაკობაზე მოტანებული კიდევ დაიჭირეს ჯ მოჭკვარეს დავითს. იცოდა, რომ თამარი შეიწყალებდა; —მის უკითხავათ სწრაფლად ამოსწვა მას თვალები ჯ თამარმა რა-შეიტყო, ძლიერ შეიბრძა ჯ ინანა, ადრე რათა ვერ გაიგო, რომ დაესსნა იგი ამ ტანჯვისაგან. თამარი შემკობილი იყო ყოველითურთ: კერვინ მისუიდის იგი სოფლიურ მაცთურებითა, კერცა მეფობამან, არცა გვირგვინმა, არცა პატროსანთა ქვათა უხვათ ქონებამან, არცა სხვათა სიმრავლემან ჯ სიმხნემან — ვერ მიიკედლის ჯ მიიზარის, კერც სიმდიდრემან, რეგორც მრავალი ძველი ჯ მის თანა-მედროვე მეფეები.

ღამე დიდ-ხანის მღვიძარება, ლოცვა, მუხლთა-დრეკა ჯ ვედრება ღვთისა ქქონდა. ჯ ღამე ხელის ნაკეთების შემოსავალს გლახებს ურთიკებდა.

ერთ ღამეს, ხელ-საქმით დაქანტული, მიეძინა საწოლზე. — სიზმარში იხილა სანახავი რამე ტურთა, ვეპვილებით ამწვანებული ჯ განშვენებული ბაღჩა; შიგ კერცსლ-

ში ჩაჭედელი თითო კაცის საჯდომი ჭ მალა ცაღვე
იდგა რქონს ტასტი უზატოხსნესი საჯდომელით, თვა-
ლითა ჭ მარგალიტით შემკობილი. თამარი ამ სამოთხის
გვარ ღლავს შეიქვანეს ჭ იხილს რა საჯდომები, გაიზრ-
ახსა გულში: «რგორც მეუკს ყოველთა მერობელს-ეკუ-
თნის მალა ესე საჯდომი» ჭ მიმართა მასზე დასაჯდო-
მათ. ამ დროს წამოუდგა მას ვილაც კაცი, ნათლით შე-
მოსილი, ხელი დაუჭირა ჭ უთხრა: «ეს შენი საჯდომი
არ-არის, შენ ამისა დახერხებ: არ შეგიძლიან». მამინ თა-
მარმა უთხრა: «ვისლან ჩემზე უზატოხსნესი, რომელმა
დაიჭირა უზატოხსნესი საჯდომი?— «აი შენი ღლავი
აქავე არის» ჭ უჩვენა ძირს უკეთესი საჯდომი. მამინვე
გამოეღვიძა ჭ დაიბარა სახლის-მღვდელი, რომელმა
აღუხსნა სიზმარი ჭ ამის ნიშნათ განიზრახა ათ-
თორმეტთა მღვდელთა-თვის შემოსვა. იწყო თავის-
ხელით რთვა მატყლისა, ვიდრემდის ათ-თორ-
მეტთა მღვდელთა-თვის სამოსელსა დაზირებულს შეს-
რულებდა.

თამარი თავის ხელით საჭმელებს აკეთებდა ჭ საზდ-
ომის მოჭმელობის შემოსავლის
ათ გლასებს არ

თამარს არ ეცალა იმწამ მისთვის, ღაღებს, თვალთა ღ
მარგალიტებს ისწორებდა ღ უბანა, რომ გლახას მოე-
ცადნა, სანამ შექმნას გაათავებდა. როცა გაათავა ღ
გაკიდა, გლახა კელაზ ნახა; წასუდიყო. თამარს ეწყინა
ღ თავის-თავს დაემდურა: ღაღები რომ ანა მქონდა
გლახას გავისტუმრებდით ღ სკელ ცარიელად დაღონებულა
ღაღ წავიდოდნო. ღაღებმა დამბრკოლეს, თავის დროს
ვერ გავხედო, — გულავ რომ გიდეკ ღღ მობაკიდეს,
თავიდან უნდა მოგიშორებო ღ მამისეკ შეისნა ღ
მღეთის-მშობელის სატს ჩემოჭკიდა. საეკელესიო ღოცებებს
ღ წესებს დაუგებლივ ღღრუღებდა ვრცელ ტიბიგონზე;
სახლის ეკელესიის მწერსზე, ცისკარზე ღ წირვას აწა-
ოდეს არ დაკლდებოდა.

თამარის დრო ღ უამა სავსე იყო გასაკვირველი
საქმეებით, გათოლიგონს იოანე, მშვიდსა ღ მსწავლულ
გაცსა, სანჯარია ღ იოვანე, მხარ-გრძელთა შორის გან-
სუთქილებს მოხდა. გათოლიგონი მწერკელი იყო; წირვას-
დაათავა ღ ჩვეულების-მებრ მღოცავებთ დაუბრია სი-
ფის-გვერის ასაღებდ წაღ...
ღაღი

იბოგონს, ისიც არ მოიტაცებს მანა განრისხებულა და გამ-
 წუწალი საქარია გამოვიდა საუაროდან. საღამოზე ღარ-
 ხაზს დიდებულთა თავი მოიფარეს, აქ საქარია სიტუვით
 ჭკობდა კათალიკოსის საწმინტოსს. კათალიკოსი
 სიტუვას უჭრიდა და ამტუუნებდა საქარიას. მან კერ მ-
 ითმინა და სთქვა: «მე, დაშქარში გადილი კაცი, არა ვარ
 დახელაგებულ შენის სიტუვის გებად. მოუწოდებ ჩე-
 მის საწმინტოსის მოძღვართა და ჩემ-წილათ ვასუსი მათ
 გიგონა. ილანე კათალიკოსმა უპასუსა: «იყავნ ნება ქრის-
 ტესი და მარადის ქალწულის დვთის მშობლისა, რომელი
 შეაწესკენს თავის უარის მუდგულსა».

საქარია:მ გუგუნა ვადები. ივანეკი წინ აღუდგებო-
 და და ეტუოდ: ანებე მაგას თავი, ვიცით რომ ჭეშმ-
 რიტი საწმინტოსა ეს არის. საქარია:მ არ დაუყურა და
 მოაყვანინა ვანის კათალიკოსი, ეპისკოპოსი და სხვა
 თამბუტები. დანიშნულ დღის
 ისე »

ღ გრძელი სიტყვა, რომელი დაბოლავა ამით; საშინე-
ლი სიტყვაა სასმენელად, მაგრამ საქმით უნდა გამოვჩინ-
ნოთ ღ არა სიტყვით, რომ საწმუნოება ჩემი ჭეშმა-
რიტი არის. მომცნით თქვენ ერთი ძალი საძის დღის
ვადით, რომ სამი ღამე ლოცვით გავათენო, სამ დღეს
ძალი უჭმელად გაუშვათ. ერთ ძალს მე მოქცევით,
სამ დღეს უჭმელად გაუშვით. მესამე დღეს აღვასრულებ
უხისხლას მსხვერპლსა, (ზიარებასა) ვიღებ სეფის-გვერ-
სა ჩემის ხელით ღ ვადუგდებ ძალსა, რომელი თქვენა
გვაკეთ ღ თქვენ სეფის-გვერი მიუგდეთ ძალსა, რომელ-
სა თქვენ მე მამცემთ. რომლის სეფის-გვერი შეჭამოს
მისი საწმუნოება ცრუ არის. თუ თქვენი შეჭამოს,
თქვენა გრცხვენოდეთ, თუ ჩემი სეფისგვერი შეჭამოს,
მე შეკრცხვე. ამის მსმენელი მეფე ღ ხალხი კვირობ-
დენ ღ გაიფანტენ ფიქრითა. რომელსაც ვინცე მო-
ვიდნენ, მაშინ კათალიკოსს უთხრეს: «რა სთქვი ეს?—
სასმენელათაც საზარელია». მაგრამ კათალიკოსი უფრო
რომესები დაჭყაბულდნენ, ურთი-ერთ ხაზბა-

მესამე დღეს ეკკლესიაში მრავალი ხალხი შეიყარა, კათალიკოზმა სწირა, — ორთავე მხარე მოამზადეს, ტრანჟეში სომეხნი და ქართველნი ორ-მხრავ იდგნენ და ორნივე ტიროდნენ. გაათავა მსხვერპლის აღსრულება თუ არა, ილანე კათალიკოზმა აიღო ფეშხუმი, მოუწოდა ეპისკოპოსებს, მხარ-გრძელებს და თქვა: «ისმინე ხალხოთარგამოსნო, რომ დემეტძე მოგვცა ჩვენ საჭმელად, როგორც იტყვის უკეთუ არა სჭამოთ ხორცი ჩემი, არა გაქნდეთ ცხოვრება. და თუ თქვენი, სომეხნო, სარწმუნოება ჭეშმარიტია, მოიყვათ ძაღლა, რომელი თქვენ მოგვცით მე, მიუგდებ ამ ნაკურთხს შურსა: თუ იკადროს და გაბედოს მიხსლება - აღარ იყოს ჩვენი სარწმუნოება; და თქვენგან მოცემულს ძაღლს დაუგდოთ თქვენი ნაკურთგი შური. ვინახოთ რასა იზამენ და მათინ გამოჩნდება, ვისი სარწმუნოება სთნავს ქრისტესა». სომხეთა ვართაბეტებმა მიუგეს: «შენი მოფიჭრებული საქმეა და გიღირს შირკელად შენ სცაღო» კათალიკოზმა მიუგო: «მე ვსცდი ძალითა და შეწვენითა ქრისტესითა» და ბრძანა ხალხის შორად გაყენება და მრგვლივ გარე-შემორტყმა, რომ ყველამ დანახოს. სელში ეპურა ფეშხუმი და წაღვა წინ. მეფე და ხალხი ამ სანახავმა შეაძწუნა და განაცვიფრა, კათალიკოზი კი წუნარათ, განშვენებული სახით, მთასავით შეურყეველი იდგა. მოჭკვარეს სამ-დღის უჭმელი ძაღლი, შიმშილით გადაკლატული. კათალიკოზი შეკვიდრა: «ქრისტეო მეფეო, ჩვენის საცხოვნებლად

განკაცბუღო; ჳვარცმუღო! მოგკავლინე დიდება შენი
ღ აჩვენე ერსა შენსა ჳეშმარიტი, სირცხვეულ ჳევენ წინა-
დმდგომნი ესე ჩვენნი» ჳ დაგდო აღმონაკვეთი ძაღლის
წინ. ძაღლი მიკარდა; მიეკარა თუ არა, ერთბაშთ შეკ-
ნავლან, თითქო დადალა რემქო, გაგდო ჳ ველარ შე-
ესო. ამ სახილავით შეეე ჳ ხალხი გაანკრთა. კათო-
ლიკოზმა კი დიდის ხმით ამოძახა: «დიდხარ შენ,
უფალო, ჳ საკურველ არიან საქმენი შენნი». სომხები
ძრეული გარინდებული იდგნენ.

შერე მოიუვანეს კათალიკოზისთვის მიცემული ძაღ-
ლი ჳ მიუგდეს სომხებმა თავისა სიყვის-გვერი. ძაღლი
მაშინათვე დასწვდა ჳ გადაულაპა. გაჭკვირდა ხალხი.
შერცხვენილა სომხენი ძმარ-გრძელეებს გაჭყენენ; კათალი-
კოზი ჳ დიდებულნი კი დარბაზს წაკიდნენ. ივანე ძმა-
ხურთ-უხუცესი ეუბნებოდა თავის ძმას საქარინს: «ველარ-
რას ვიტყვი, ქართველთა სარწმუნოება ჳეშმარიტია. ექლან
რაღა არის ჩვენი ძაყენებელი, რომ ძარბთალი სარწმუნო-
ება არ შევიწყნებოთ ჳ არ ნათელ-ვიღოთ ქართველი
კათალიკოზისაგან». საქარინა მიუგებდა ჳ ეტყოდა: «ვი-
ცი, ძმაო რომ ქართველების სჯული ძარბთალია. იმას
ეკითხოს, ვინც ჩვენ ვირველად გაგვანაწილა». ივანემ
უბახუხა: «მიკვირს შენის სიბრძნისაგან, იცი ჳ უმჯო-
ბესს არა რეკუღობ; მე კი მოვინათლები» ჳ მაშინვე
მოვიდა ჳ მოინათლა, სსვაც მრავალი სომხები
დასათლა ივანე კათალიკოზმა.

თამარმა ამ შესანიშნავ სასწაულის სასსოვრად აღა-
შენა ვარძიის ძღუთის-მშობლის ეკლესიის, ახალქალაქის
ახლოს, კლდეში გამოსტვა და ბერებს სენაკებიც აუშენა,
რომ მტრისაგან შეუველი და უბრძოლველი იყოს. მამა-
დიანობა ძრაველ იყო და ცდალობდა საქვეყნოთ მოფენი-
ლიყო, ქრისტიანობა კი მოეფხვნა ძირით. თამარისა ეში-
ნოდით თათრებსა და სსკა მტრებს საქართველოსს: სა-
ნამ იგი ცოცხალა იქმნებოდა, ჭკვიანად მოიქცეოდნენ
და რამე უნეს მიტემას ვერ გაბედდნენ. მცირედა რამე
უგეტესა მათვის შემთხვევა, საქართველოს ფეხქვეშ გა-
გებინებდა. ამისთვის მოხასტრება და ეკლესიები მრავ-
ლი სიმაგრეებით იშენებოდნენ. თამარის აშენებულნი ცი-
სკები და მოხასტრები დღევანდლამდინ ბლომით მოიზო-
ვებან ჩვენში. ვადევ საკვირველია, ანის სამტრეველები
როგორ გადაურჩა უთვალავს საქართველოს მოსისსლე
მტრებს! თამარის აშენებულ ციხე-მოხასტრითა დღეს-
აც ვხედავთ ვაკკაზიის მთებში, კახეთში, იმერეთში და
საათაბაგოში. სადაც მაგარი, მარჯვე და უედრო აღავს
იზოვნიდა, ეკლესიანი ციხეს აკეთებდა, რომ მცხოვრებ-
ლებს თავი შეეპარებინათ და განისი-უღიყენენ, როცა
ამით მტერი მუსრკათ მოდიოდის. მას აქეთ 700 წელიწადია
და ამ ყოვლად გაუმადლარმა უამმა ვერ ჩაუღანა მთლად თა-
მარის ნაღვსა წაფოთი. მას ჩვენ წარმოვიდგენთ, თუ რა
მოტელა ღვაწილი ნაღვსა წისა ჩანსთქა სანმა და ჩვენთვის
საუკუნოთ ჩამარხა უამთა საბნელეში, ვარძიის ეკლესი-

სიის შენება დაიწყო თამარის ძამძმ მეფე გიორგიმ ღ
არ დაათვა. თამარმა დაათვა ღ გამშვენა უოკლითა ს:ძკა-
ულითა; შესწირა მრავალი სხსაჯჯო სოფლები.

თამარი არც უცხო ქვეყნებს აკლებდა: პირველად
პალესტინეს, ღლიას ღ იერუსალიმს ღლაშენა მონასტრი.
კონსტანტინოპლს გამშვენა ღ დასახუჭრა მონასტრე-
ბი, ღ აღუშენა «მეტოქნი მათნი» საბერძნეთში, რომელ-
თანაც საქართველოს მძშინ მისკლა-მოსკლა ჰქონდა ღ სა-
ეკლესიო გამართველობას ითვისებდა მისგან, თუმცა
ბერძნების სემწიფება არ დუგარდებოდნენ სძარსელთა
ღ რმძლოა საქართველოს განწოვაში. მონასტრების
გარდა მრავალი ეკლესიებიც ღდავსო წყალობით ღ ქრ-
ისტიანობას ჰყარვიდა. ქრისტიანეთა მტარვალ მეფეებს
აჰკვიანებდა ღ თავს-ზარსა სცემდა. მეტოქთა ღ შეუსმენე-
ლთ სძმაგლითოთ ახდევიებდა. უცხო ეკლესიებს ღ
მონასტრებს თვითუფლად იკითხამდა, უგზავნიდა მათ
ბარძიმსა ღ ფეშხუმს.

მდედელთა ღ ბერთა სამოსელსა ღ გლახავთა დასარბ-
ებლად ვერცხლსა ღ რჭროს. ტყვეებს ძალე ანთავასუფ-
ლებდა ღ ხარჯი ხაღსსა უგან უბრუნის, რეცა საჭირო
არ იყოს.

სვეულებისამებრ ჩამოვიდნენ თამართან უცხო ქვეყ-
ნების ბერები, სხვათა შორის საბერძნეთიდანაც. კარგა
ხანი დარჩნენ თამართან, ბოლოს თამარმა დასახუჭრა
იგინი რჭროთი ღ კერცხლითა ღ გაისტუმრა. ბერებმა
კონსტანტინოპლზე გაიარეს. ბერძნების მეფე აღექნა

ანგარიშს შეიძურა ბერები მიიწვიან თავისთან და ნახუქე-
ბი ოქრო და ვერცხლი წაართვა. გაიგო რა თამარმა საქ-
ციელი ალექსისა, ბერებს იმასე უმეტესი სანუქარი ვი-
დევ გაუგზავნა. ალექსის ვი გაუწერა და განჯვრებულმა
მიუსივსა ქართველთა ჯარი ტრავნიზონს, რომელნიც ბერ-
ძნებს ეკუთნოდნ და მისსა გარეშემო მდებარე ალაგები
ჩამოართვა ალექსის და უბოძა თვისსა ნათესავსა ანდრო-
ნიკეს-შვილსა ალექსის, რომელი გადმოხსნალებული იყო
მამა-პაპითვე საბერძნეთიდ საქართველოში. დასავლეთის
სასკელმწიფოებმა რა გაიგეს ეს სწრაფი განგარკულება
თამარისა და ტრავნიზონის ჩამოართმევს, გული მოიცეს,
რომ მოვარეული ბერძნთა, საქართველოს შეივე თამარი,
გაუდგა და განრისხდა საბერძნეთზე, — წამოვიდნენ და
ეცნენ საბერძნეთსა; გოსტანტინოპოლი დაიჭირეს და ბერ-
ძნთ იმპერიას ბოლო მოუღეს, მის ბადალთ დაწესეს
ლათინების იმპერია. ალექსი ვი თავ-სარჩენათ გაიქცა სიძე-
სთან, ბოლღარელთ ხემწიფესთან და მას შიგვედლა. წინ-
დაუსედავად მოუვიქცებელ ალექსის საქციელით განაწუე-
ნებულმა ბოლღარელთა ხემწიფემ შეიყვანა გაუმადარი
იგი ერთ ციხეში, წინ ოქროთი სავსე სინი დაუდგა და
უთხრა: « აჲ, ალექსი, შენი გულის სანატრელი ოქრო,
მიირთვი. ამის მეტს სხვას ნუღარცა რასმე სჭამ და ნუ-
რც დაღევ. ოქრომ დაგაღუშინა საბერძნეთას ტახტი,
ბერძნებს თუით-მხერობლობა ჩამოართვი მისთვის, რომ
უცხრ სჯდნი უბძანებდეს მათ». კარები ჩაუკეტა, და შიგ-

დაუტყვა იგი. ალექსია ცახეშა შამშალათ მოკვდა. საზარელი იყვის თამარის განწინსება ვისზემე. მაგრამ ველარ გუშდელ გუშდმა, გადაეც იტლავა უბედურა ალექსია, რომელას საცოდავი საგვდილის მიხეზათ იგი გახდა. ყარსია ქაღაქა მინკაღ ჯურ იღელ თამარმა ზ მანც ვერ დამარჩინლა. ყველა საიმედო შემთხვევაში უჯანყდებოდნენ ზ ცდილდებდნენ თავის დასწინას, რომ თავისუფლად ელაშქრათ მესსეთში თავის ეონაღების დასმარებით. ჩვეულობისამებრ ყარსია ერთხელ გუშდვა თამარს. საზგის თმგველი, შაღვა თარელია ზ მესსნი ბეგრი ეცადნენ ზ ვერა დააგლეს-რან აჯანყებულებს. საშინელი ზამთარი იდგა: სიცოცე ზ დიდი ყინვები იყო. მერე წავიდა დავითი, თან წაქარია ამირ-საასლარა გაიყოლა. თამარიც დარჩა ჯაქასეთში ზ მოუთმენლაჲ მოკლელდა დაშქრის ამბავს. ყარსიელებმა წყალი შკერეს, ასე რომ სასმელი წყალი აღარ იმარგებოდა. ძრვიელ შეწუსდა ქართველმა, დავითაცა თავს არ ანებებდა ციხეს. თამარმა ველარ მოითმინა, გაიყოლა შვილი გიორგი, რომელი გადაეც მოესწრო ზ გაცად გახდა ზ მაღლა ყარს. თათრებს ელა ეცათ მის მოსულასე. მაშინთვე აიღეს ზ ციხის კლიტე მორთვეს, თამარმა გიორგის უბინა-ცისე ჩაიბარეს. მან აღსარულა მშობლის ბრძინება ზ დაიწერა ყარსია ზ გაგვრცელა ს.მ.ს. ლვარა თვისა ზ განმვლელაბა ქრისტიანობასე.

მერე გარდაიცვალა დავით სოლღანი, მხნე, უხვო, მშვიდი ზ მამცი საჭრთველს ერთ გული მხედარა.

თავის განხლებულ გავლენას და გამარჯვებას თამარმა არა დააკლეს და შეუღლის დაგლებით. ერთხელ როცა; თამარი გეგუთოს იმყოფებოდა და თან მხარგრძელები ახლდა, დიდ მარხვის ბოლო-კვირას, თათრების სულთანმა შეჭყარა ჯარი და საქართველოში შემოესივა სწორეთ დიდ შახათის დღეს. რაც გზას მდებარე სოფლები შეხვდა, მათ ხელი არ შეასო და შირდაზარ ანის ქალაქს მიადგა სომხეთში. დილის ცისკარი რომ დარქვეს და ქალაქის კარები გაღეს, სულთანი ციხეში შევიდა და ნამძინარავთ თავს დაედგა. მრავალი გაუღილა და თორმეტი ათასი გაცი ტყვეთ წაიყვანა. კვლესიაში გადაე ერთი ბერი და ორასი გაცი ცხვარივით დაკლა და მრავლის დაგლით დაბრუნდა. თამარმა ეს უცნაური საქმე კვირას შეიტყუა; შეწუხდა და დამძიდა მასთან მყოფი ზაქარიაც. ბოლოს ზაქარიამ სთხოვა თმას, უბძანოს ჯარს, მოემზადოს და გადაუხადოს სულთანსა ბადალი იმდღესვე, როდესაც მუსულმანელთა, მარხვა მოდის. თამარმა უბძანა, ჯარი მცირედი მოემზადა; ზაქარიამ ჩაიბარა და წავიდა ანის ქალაქს.

თათრების მარხვაც მალე მოვიდა. მესხთა, ჭკრეთთა და თორელთა გასწიეს სულთნის საბძანებლისაკენ და მუსულმანელების დამის-თევას, მიადგნენ ცხენებით, სულთნის ციხე ქალაქს და გარს შემოერტყნენ. დილა ადრინათ, როდესაც მოლამ ყვირილი იწყო და თათრები ძეგითში იკრიბებოდნენ, მხარ-გრძელებმა ყველა მხრით შემოეუტი-

კეს ცხენებით და უომრათ ქალაქი ხელში იგდეს. თვით სულთანი, იმის ცოლ-შვილი, ყოველი ქალაქის სიმდიდრე და სულთანი დაატყვევეს. ქართველები აივსნენ ოქროსით და ვერცხლითა, თვალთა და მარგალიტთა, ოქროს და ვერცხლის ჭურჭლითა, შესამოსლითა და საფეხებითა, ცხენითა, ჯორითა და აქლემებითა და მათვის წართმეული თავიანთვე საკიდრებზე ააკიდებინეს და ისე წამოიღეს შინისკენ. სულთანი და მისი ცოლ-შვილი ტყვეთ წამოიყვანეს, საზრდად ოქავე მოუგლეს 12 თაისი გაცი. გამარჯვებულთა ქართველებმა ანზე გამოიარეს და ახლებს უჩვენეს სკიორი სულთანისა. მერე მოვიდნენ, თამარს წინ წაუდგა ჯანი და მიართვა ნადავლით ნაშოკნი და ტყვე სულთანი. თამარმა წაჭარბას დაუმაღლა და ჩუქა ქალაქი, დაკლავი ჯარს უგან დაუბრუნა.

როდესაც თამარმა ყარსის ციხე დაიპყრო, შიგ-მის მცველად დაადგინა ივანე ახალციხელი და უბოძა მას ათაბეგობა. ოსმალებს არ ეჭაშნიკათ ყარსის დაჭერა; აგრეთვე ისიც, რომ დღე-დღეზე ხელიდამ ეცლებოდათ დიდი ადგილები და თამარი თავის სამეფოს ავრცელებდა სამხრეთისკენ და ამისათვის ისმაილებს მოაკლდათ მნიშვნელობა და ქრისტიანობა ფუფუნებდა. მუსულმანელებს საქართველოს საზღვრებიდან სდევნიდნენ, რადგანაც იგინი მოუსვენარნი და უსისხლო მტერნი იყვნენ ქართველებისა. ამასთვის ერთხელ მუსულმანელები წავიდნენ და სთხარკეს თავის ხალიფას (ხემწიფეს), რომ მან

სთხროს თამარს, რათა მესულმანება სამხრეთის საზღვრებიდგან არ დეკნელიყინენ, დაუტოვოს იგი თაკიანთ აღაგს და სარკვი ვი მიიღოს მათგან. სალითუამ ვაგზავს თამართან მოციქულა მრავალა სამეფოთაკან მოპოვნილი ძვირფასის და უნასავი ძღვნიოთ და მოიწილებით მას სთხროს, რათა სარკვი დაადგას და ისე შეიწყნაროს მურულმანელები. წყნარმა და მშვიდმა თამარმა ისმინა კედრება სალითვისა და გამოესცა მოციქულთა ზასუხათ: «აღმისრულებია შენი თხროხა, რომელიც მომცემს სარკვისა, მივანიტებ აქა ცხოვრების უფლებას და მშვიდობას, — რადგან შენა მთხრო». »

ძღაერსა და თავ-აწეულ რამდენთ ბძანებულთ ნუქარდინს, თამარის თანა შედროკეს და მას ეკელა საშინელ მტერს, არ ეკაშნიკებოდა, რომ თამარი უბძანებდა და იმოიწილებდა მრავალთა სამეფოთა, — მასთან ის უფრო საშინელათ აცოფებდა, როგორ თუ ცოი, დედაგაცი თამარი, მამადიანობას ვა არა და ქრისტიანობას დაუსჯელად ბრწყინვალეობდა. თათრების ხულთანი, სანამ მას სული ჰირშია ედებებოდა, არა იღეს არ მოისგენებდის, არა ცდილიყო, რომ ღონიერი მკობელი ეკელა მხრით არ ჩაეხრჩო. თამარი იმულებული იყო სისხლი ეღვარა, ცოცხალი აღადიანი ეყლიტა, რომ გაშმაგებული თათრების ყელიტა ქართველებისათვის აცილებინა. შიში და საზარელია-სისხლი, და ტყვეობა; რას იზამს კაცი უსამართლოთ გაუმძღარ ქვეყანაზე, ძალა აღმართ ახენკვი-

ნებს. ქართველმა მხელად თამარის დროს შეისვენა, გუ-
ლავ კი ვერ აიცილეს სსკა ზ სსკა ჟურის მტრების
მტარვალობა. ნუქარდინმა გასცა ბძანება ვრცელ თვისა
სამეფოში, დაარბა მრავალი რქონა ზ შეკრიბა უთვა-
ლავი ჟარბი: რვა ასი-ათასი ქვეითი ზ ასი-ათასი ცხენოსა-
ნი. დანახა-რს იარაღში შეტედილი ზ შეკმარული ჟარბი,
ნუქარდინ აღიზვავა გულით ზ გამაღღდა რცხებით.
მერე დაჯდა ზ ამ ნაიბი წერილი გაუგზავნა თამარს:
«მე ნუქარდინ, სულთან ყოკლისა ცასა-ქვეშისა მოკლინე-
ბელა დიდისა მჭმდაიანისაგან ანგელაზისა მიმსგავსე-
ბული ზ თანა მდგომი ღვთისა, მოგიცნობ ქართველ-
თა მეფეს, რომ ყოველი დედაგაცი რეგვენია. შენ
გობრძანებია ქართველებისათვის დახრცვა მუსულმანებისა
ღ მასზე სარჯის გაწერა. ესლა მე მოკდივარ, რათა
სამარტალი მივსტე თათრებს ზ განვსწითო ქართველები
ხმარებისათვის ხლმისა, რომელი მარტო დაუთმია მჭ
მადს ჩვენთვის. ხოლო სიცოცხლეს მივანიტებ მათ,
რომელნიც ჩემ წინ თავის სჯულსა უარს ჭყოფს ზ საკუ-
თარის სულით ჟვარს დაღუწს». მოციქული ნუქარდინმა
გამოისტუმრა: უგანასკნელი მოვიდა, მთართვა წიგნი
თამარს ზ სმა მალეიკ ზ ავგულად წარმოსტკვა: «თუ
მეფე დაუტეებს სჯულსა ზ სულთანს ცოლად განჭეპ-
ბა-გაპატიებთ». აქ მდგომს ზაქარისა ეწეინა ამპარტა-
ნულად წამოწოშილი სიტყვები, ველარ გასძლო იშე-
ლიმა ზ ერთი ისეთი სილა ჭკრა, რომ მოციქული ზირ-

ქვე გულ შეღონებული დაეცა. როგორც იყო მოაბრუნეს, მეტე უთხრა მან: «ამგვარი ღაზაჩაგის სამართალი იყო პირიდან ენისა ამოგლეჯა შენი და მეტე თავისა მოკვეთა». სულ გრძელმა და კეთილმა თამარმა აქაც შეიბრალა მოციქული და მიუტყვა. წიგნი წაიკითხა თამარმა და როდი აჩქარდა. მოიფიქრა, არნია და მეტე გადაწყვიტა: მოუწოდა ჯარსა ამერისა და იმერისას, შავი ზღვიდამ ვიდრე დარუბანდამდის. წიგნი და ბძანება უოკელ მხრისკენ ქტრდა, ძალე-მსბროლთა ადრე შემოკრიბეს ქართველების ჯარები, რომელნიც შექუჩდნენ ჯაკახეთს, აქ იგინი აღარს დაუოვდნენ, მისწრაფელ მიმართეს ვარძიის ტაძარსა, შეეკედრნენ. დავითი თავისი ჯარით. უარსასკენ წავიდა; წინ თამარი მიუძღრდა შიშველს ფეხით. მეტე მივიდნენ და უარსის ერთი დღის საკალსე ჩამოხდნენ და მხლელად მაშინდა გაგზავნა სულთანის მოციქული თამარმა და თან თავისი მხრიდამც გააუოლა და პასუსად მიხწერა: «ნუქარდი! წავიკითხე ღვთისა განმარისხებელი წიგნი და კსტან შენი სიცრუეჲნი, შენ უმეტარნი ხარ და არ გესმის, რომ ცრუ მრისხანე ღვთისა მისჯანვე დაიფუშების. შენ ოქროთ შეკრებული მევირეთა მინდობილხარ, ხლელ მე, არც სიმდიდრის, არც სპათა სიმრავლეს, არც სხვა კაცის საქმეს ვარ მინდობილი, არამედ ვსასოებ მეს ღვთისასა, რომელსა, შენა ჭკობ. მოციქულს გიგზავნი და იტოდე, რომ შენ დასამხობლად და შენი ამხარტაგისა გულისა გამაო, ჩემი ჯარი უარსის კარებთან დამზადებული გეღის.»

მერე უბრძანა ჯარებს გამართულიყვნენ, თითონ კი ავიდა ერთ უმაღლეს ალაგსა, საიდგანაც ყოველი თვალ წინ უჩანდა, დაკარდა მუხლს, ეკედრებოდა ღმერთსა და დად-სანს ცხარე ცრემლით ტიროდა ასე, რომ, როცა ადგა, ნახეს, ალაგი სრულიად დანამული ცრემლის ნაძითა. დაიბარა მერე წარჩინებულნი და კრისტაჲნი თვისნი, რათა თვითვეულად ყოველნი თაყვანსა ცემდნენ ჯვარსა, და ემთხვეოდნენ იგინი მას ხელსე. წადგნენ იგინი და ტი-რილით ეამბორონენ წმ. ჯვარსა და ხელსე თამარსა ემთ-ხვეოდნენ: ყველამ საჭიროთ დაინახა-გაეშვა თვის სახლ-გარსე ანდერძი თამარის წინაშე. მერე აიღო ჯვარი ზა-ტიოსანი თავის ხელით, რაკი მათ სულ ქმნეს თაყვანის ცემა მისი, მიიჩქვა თვით და გადასწერა ჯარსა ოთხ-ეუ-თსივ, დალოცა და იმ გვართ შემდეგ ბაისტუმრა იგი. ჯარს წინ გაუძღვანა ზაქარია მხარ-გრძედი, ამირ სპასა-ლარი, ორნი ძმანნი შალვა და ივანე ახალციხელი და წავიდნენ შირვანის დასავლეთით მხარეს ბასიანს. თამარი კი ოძრძეს, ქალაქს ახალ-ცახას მხარისას, მივიდა. აქ იყვნენ ქართლის კათოლიკოსი თეოდორე, მრავალი ეფისკოპო-სები და ბერები, რომელთა შორას იმყოფებოდა იოანე შავთელიც განთქმული ლექსების მთხუზველი, ლეთის მსა-სური, მუდმივ ძღვრეველი და მარხვის შემნასველი. განაწესეს ლაშქართ გამარჯვებისათვის. თამარიც მათ შორის ფსალ-მუნობით და ლოცვით ატარებდა დღე-ღამეს და მარხულობ-და. ქართველებმა სულთანნი ნახეს ბასიანში (ასანუჯა). კაცი

ვერ დასთვლიდა იმის სადგურით კარებს და სრავარ-
დატებსა. განყოფილი დაკითხა რაზმი, წინაბრძოლველად დადგა
თითონ, თან მიიყოფა ზაქარია, ახალციხელი-ივანე და შა-
ლვა და სხვები თორეწნი. ერთ მხარეს აფხაზები იდგნენ
და მეორეს იმეწნი. დაინახეს სულთანა, მათ ცხენები
გაანჭარეს, ნახეს რა ასმაღლთა, რომ შეუპოვრათ მამტ-
ვრეკენ და დაცემას აპირებნო, შეშინდნენ და ცხეს მი-
მართეს-დაკითი მიტყუათ კვალზე და მიადგა. აღარა გაქ-
ეობოდა რა, ასმაღლებმა შეაბეს ფიცხლავ შეჭახებით და-
ტაკება. ომი გაგრძელდა: ორივეს მხრით მრავალი დაი-
ხრცა, ზაქარიას, ივანეს-მსახურთ. უხუცეს, შალვა და ივანე
ახალციხელებს მტერმა ცხენები მოუგლან. ქართველებმა
ნახეს რა ესე ამბავი, რომ მათ სარდლებს ცხენები აღარა
ჭყავთ და თავ-განწირულნი ეგებებიან მტერსა ქვევით,
თითონაც ცხენებიდამ გადმობრუნენ და გვერდით ამოუდ-
გნენ ღომებრივ-მხნე მხედრებსა და შეაქნა სატყეით გამო-
უთქმელი სასხლის მდინარების ჭაფუჭი. დაკითხა ერთის
მხრივ და ზაქარიამ მეორეს მხრით მტერს მოუარეს და
რომ მტრის ცხენოსანთა არ დაეთრგუნათ ქართველების
ქვევითა ხალხი, შეუტივეს ნუგარდინის ჭარსა და შირვე-
ლათვე გპირულ მისეკაზე და ხმლების ხეთქებაზე დაირღვა
მტრის ჯგუფი ჭარი და გაიფრცა. მტერი გაიქცა და და-
დევნენ ქართველები. მიმარბენელთ სოცდნენ, ცხენებიდგან
ჭურდნენ და მრავალთა ატყუებდნენ. უგანახეული და წარწინე-
ბული ტყეები ერთმანეთზე გადაბიან და ცხენის ძუას მია-

ბიან. იმტყვას ტყვე დაიჭირეს, რომ თითო ქართ-
ველს ოც-ოცი ერთათ გადახლართული მოჭყუნდა. დაკლას
ხომ უთკალავი წამოიღეს: ოქროსა და ვერცხლის ჭურ-
ჭელს ვერცხვი სძრავდნენ; ნაქსოვები და სხვა საფენები
ველარცხვი წამოიღეს; ჯიშრი და აქლემები ბლამათ წამო-
ასხეს და გამარჯვებული და სავსე შინისკენ დაბრუნდნენ!
თამარი მათ გამოეგებათ და დაკითხვ წინ გაუძღვა და ისე
შევიდნენ თფილისს; წინ ნუქარდინის ბაიჩახი შეიტანეს.
თან ტყვეები მიიყვალეს: ტყვეები აიღეს და ცხენის ნალებზე
დაარიგეს აჭა-იქითა ოქრო და ვერცხლი აიწყო და ისე
ჩაიბარა თამარმა. ნაქსოვები ოქროსი თამარმა დაუიდა,
ვერცხლის ჭურჭელი ეკვლეხიებს შესწირა, დანარჩენი
დაკლას ხალხს დაუჩიგა. «აღავსა გულისი ყოველთა მთ-
რებულთა და განაძინა გულისი ყოველთა გლახაკთა.»

მოუგვდა თამარს დაკითხი, მის შემდეგ დიდი ხანი
აღარ იყო შაქარიაც, მაგრამ დაკითხის მეტე შაქარია
მრავალჯერ კიდევ ასასულა ქართველების განთქმულობა
ლაშქრის საქმეში. ერთ დროს ეახლნენ თამარს ოცნივე
მხარ-გძლები და ვარამ გაგელი და შაქარია მოასხენა
თამარს: « აღმოებწყინებულო ძლიერო მეფეე! გაშინჯე
და გამოსცადე თქვენი სამეფო და სტანი სიმხნე და სიმამაცე
შენის ჯარისა ერთხელ კიდევ. უკეთ იცი: მრავალი ასო-
ვანი, მხნე და მარჯვია შენ ჯარს შორის. არსად მოიპოვება
მათი მოპირდაპირე. ასლავ გვიბძანოს ჩვენ მეფეე, რათა
ცუდათ არ ვაუქმეთ ჯარი და აღვამხედროთ სპარსეთის

ჭვეყანას უბძანეთ ჯართა, რომ სალაშქროთ გაემზადოს სპარსეთის მხრისას. თამარმა ბძანა ჯ დანიშნულ ქაშას თფილასს დაუყოვნებლივ სალაშქროთ ხალხმა თავი მოიკრიფა. ქართველი კაციც გვაში, ვაჟაკობა, მუშტარა ჯ თამარის სიტყვასე ხომ რაღას დაიზარებდა. თამარს მოეწონა იმათი შეიარაღება, ცხენების შეკაზმულობა, დაღოცა ჯ დაუღოცა მათ ბაიარასი. ჯარი გავიდა ჯ სპარსეთის გზას დაადგა. ჩაიარეს ნახეკვანს, რომელიც არაქსის პირზეა ჯ მიადგნენ მარანდას. მარანდელებს გულები დაუსქდათ ჯ მსშინვე გამოქვამულებში მიიმაღლენ. ქართველებმა ერთი კაციც ველარ იზოკეს ქალაქში. მარანდელთა ჯარი მთაზე ავიდა, ქართველები კი ძირს იყვნენ, რა იცოდნენ, თუ მალლა მიეფარებოდნენ ტყუას. მერე დაარჩიეს სუთასი აზნაური ჯ მთის დასათვალიერებლათ გაგზავნეს, მტერს ვერა ხედავდნენ ჯ მინამ ზეკით ავლენ ქართველები. მარანდელებმა ნახეს, რომ ისინი რიცხვით მცირედნი არიანო, დაეშვნენ მთის წვერიდგან ჯ დაუშინეს, უგან ველარ დაიწიეს, ქართველები შედგნენ; მერე ისე გაიმარჯვეს, რომ მტერი გამოიგდეს ჯ თვითონ ერთი კაციც არ დააკლდათ, არც სიკვდილით ჯ არც ჭრილობით, გამარჯვებით გამხსეკებულებმა ქართველთა გასწიეს ჭვეკით ჯ თავრიზის ქალაქს მიადგნენ. თავრიზელებს თავ-ზარი დაეცათ. სხვა რა ველარა მოახერხეს რა, გაგზავნეს მოციქულები თვალითა ჯ მარგალიტითა, ოქროთი ჯ ვერცხლითა ჯ შებრალება სთხოვეს. მხარ-

გრძელები ჰ გამოჩენილნი ქართველნი დაჭყაბულდნენ, აიღეს ძვირ-ფასი ძველი მშვიდობიანობის მტკიცე სიტყვა მისცეს ჰ ხარჯი დაადგეს, ამ სახითვე დაუბრკოლებრივ სხვა ქალაქებიც დაიჭირეს.

შიადგნენ ზანგანის ქალაქს. მას გარს ერტყა გძელი კედელი ჰ მცხოვრებულთ ომი იწყეს, ეგონათ თავს გაიმძაგრებთო. ქართველები დაიყენენ თემებათ ჰ კედელს თხრა უწყეს. მარჯვნივ მესხნი იდგნენ, — უწინარეს ყოველთა მათ კედელი შეხვრიტეს ჰ შევიდნენ ქალაქში. მეტი ილაჯი აღარ იყო, ზანგალებმა თავი მოიხრეს ჰ ხარჯი მისცეს. ქართველებმა აქ ცოტა ხანს შეისვენეს; მერე ხორასანისკენ წავიდნენ.

ხორასანს ერთი ქალაქი აიღეს, უკვლას სიცოცხლე აჩუქეს, ერთი კაციც არ მოკლეს, ბევრი კი დაატყვევეს, ჰ მრავალი სიმდიდრე გამოართვეს: ამ დროს ანის ქალაქის მედიქთან, ქართველებმა რამ დაიბურეს, მივარდა ერთი ვილაცა მუსულმანი ჰ აჩქატებით მოახსენა, რომ ხორასანში ქართველები მოუწყვდენიათ ჩვენებსა ჰ სრულიად გაუწყვეტიათო. გაუხარდათ მანელებს, ეს არის გვეშეკლავო, სტატეს ხელა აშინათივე ქართველებს. რომლებიც უაქარიამ იქ დაუტყუა ქალაქის დასაცავად ჰ ჩამოასრეს. ერთი ქრთველი გადურჩა, ისიც როგორღაც გაჭირვებული თხრილში სადმე მიძაღულიყო. რადესაც ქართველები ნადავლაკებით ჰ მსნე გამარჯვებით გამსიარულებულნი დაბრუნდნენ უკან, ანს შემობრუნ-

დნენ. მედიქ ზესტიოსანი ძღვნით ჭ დიდებით მიეგება
ზაქარიასა. თავისი ხალხი ზაქარიამ მოიგიოთხა ჭ ზესუ-
ხათ მედიქმა მოასხენა, რომ ისინი ამხანაგებთან სექე-
იფოთ გახლნენო ჭ ძალე დაბრუნდებიანო. უნდოდ
როგორმე მოეთათბირობინა ზაქარია ჭ მშვიდობით გა-
მოესტუმრა თავის ქალაქიდგან. საიდღამაც გამოკარდა
გადარჩენილი ქართველი ჭ ყუგელივე დაწვრალებით უამბო.
რომ ჩვენები გაატყვეს ჭ ჩამოახრჩეს შეიდანსუდაო.
მედიქ გაშრა ჭ გაფითრდა. ზაქარია გამწარდა. გული
ამოუფდა; ველარ მოითმინა, სტაცა მედიქს ხელი ჭ
მაგრა შებოჭა. შვილებიც დაუტყვევა იმას. მერე ისე
გადახდეინეს, იმასაც, როგორც ქართველები ანელებ-
მა აწკაღეს: ყველს დაატყვევეს; მრავალი შეიდანსუ ჩამო-
ჭვიდეს; ქალაქი აოხრეს, დაწვეს ჭ უანგარიშო დაკლას
წაიღეს.

მერე ლაშქრებით დაბრუნდნენ თავის ქვეყანას ქარ-
თველები. თამარი ზესტიუით ჭ დიდებით მიეგება; მათ
შეუძღვა ღაბაზს ზაქარია: თამარი ტახტზე ავიდა, ჭ
ზაქარიამ მთავრთვა არმაღანი ურიცხვი, გაუკვირდა თა-
მარს, აიღო ჭ სრულიად დაუწიგა ქვრივთა, აოხლთა,
გლახათა, მონასტრებსა ჭ ეკლესიებსა.

ზაქარია მოხუცებაში შვეიდა, ჯარმა ჭ ლაშქრობამ
გატყეს; დატყრა. ძალე სულიც განუტყვა. თამარს ეს
ერთგული მსედარიც მოუგვდა, გამრეველ განახერთან
ზაქარიაც დაკარგა. მაგრამ უცუელმა, მამაცმა ჭ გუ-

ლადმა, სამეფო საქმეებს, აწაფერში უღალატა ღ დააფლას მათ. მოიწვია ზაქარიას ძმა ივანე ღ უბოძა მას აშირ-სხასალარობა, ზაქარიას ბადლათ. მაგრამ ივანემ უარი განაცხადა, — «მე უღირს ვარ» ღ შესთხოვა ათაბეგობა, რომელიც აქამდის საქართველოში არა ყოფილიყო ღ არცა ვისთვისმე ებოძებინა მეფეს. ივანემ მოახსენა: «სულთნებს წესათა აქვთ მიღებული, რომ მეფეების გამ-ზრდელებს ათაბეგებათ უწოდებდნენ ღ მით განადიდე წყალობა შენი ჩემყედა.» თამარმა აღუსრულა თხოვნა. მსახურთ უხუცესობა კი უბოძა ვარამს, ზაქარია ჯგულის შვილის. თამარს ემოწილებოდნენ არა მარტო საქართველოს სამხრეთის საზღვარზე მცხოვრებნი მუსულმანელები, — მთიულეებიც, რომელი მიუდგომელ კაკასიის მთების გამოქვაბულებში ცხოვრობდნენ — ყაზბეგის მთის გარეშემო, თერგის გასაკვალზე, იორი ღ აღაზნის სათაურის მთებით ვიდრე დაღისტნამდის.

აუჯანყდნენ თამარს, მთიულნი, — ფხოველები (ფმაველები) ღ დიდოელნი (ლეკები). დიდოელებს ცხოვრება უმსგავსი ჭჭონდათ; მშრალსა ღ უხარშავს სოფლსა სჭამდნენ. სახლში ძმებს საერთო ცოლი ჭეკანდათ, აკას სულებსა თაყვანსა სტემდნენ ღ ზოგი კი გაჭრისტიანებულნი იყვნენ. დიდოებთა ღ ფხოველთა იწევს თამარისაგან დაზურობილი ხალხისა ჩაჭკვრა, ჭჭურდავდნენ, სცარცკავდნენ ცხადათ ღ ძალგით. ჩაგონება ღ დარბევა ხომ იმათთან არ გამოდგებოდა; თამარმა უბრძანა ათაბეგებსა,

მას ჩაახარა სახმარებლად მთიულებივე დკალნი (ოსები),
ხეკელები და ერწო-თიანელები და გაგზავნა მათ დასასჯე-
ლათ. ივანე ავიდა ფხოველების და დიდოელების მთაზე,
სედ მთის წვერზე გაიარა, ასე რომ ვერ ამას გარდა
გულაჲ ან მოსვლით აქ გადავიდა, და მიადგა აჰანუბუ-
ლების სადგურ მთებსა. ივანეს მიეგებნენ ძღვნით
რძითი მესობლები და მოწილება მოახსენეს. აჰანუბუ-
ლნი მანც ან იშლიდნენ; მაშინ ივანემ უწუო სოცკა,
მთებში სოფლები გადაუწვათ, მოსავალი დატაცა და
ფხოველებმა სთხოვეს და აღუთქვეს ივანეს მოწილება და
იმ გვარად გადაასდევინა, რომ მეორეთ აღარ გაებუნათ.
სამი ზაფხულის თვე აქ დარჩა, სანამ დამშვიდებდა და
შეჭვიტეს, გულაჲ აღარ გაებუნათ. — თამარის დროს მთი-
ულებში გავრცელდა ქრისტიანობა, — საცა თამარის
ხმალი შევიდის თან ძღვლედი და ვაჭარი მისდევ-
დის. მისგან აშენებული ეკლესიები ეხლაც არის
მთიულების სადგურებში; დარიალის გასავალში დღესაც
ვხვდებით თამარისაგან აშენებულ სამების ეკლესიას უს-
ბეგის მთასთან. ზაფხულდობით თამარი იმყოფებოდის
კასეთში, სოფ. ალვანში, სადაც მან აღაშენა სამების
ეკლესია. ჩვეულობისამებრ თამარი ნაჭარმაგვეს წავიდა;
თან ახლდნენ ყოველნი დიდებულნი და წარჩინებულნი.
იქ ეკლესიების და მონასტრების საქმეებს არჩევდის, ერთ
ამისთანა დროს გამოაჩნდა მას სენი. თამარი სატი-
ვარს არავის ატყუებინებდა, რომ არ შეწუხებულყვენ.

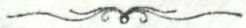
როდესაც შეწუხდა, — სიტკივარი გაუძნელდა და უფრო მოძეტებულად დამძიმდა. მოჭკვარეს მეურნელები. მაგრამ ყოველთა მეურნელთა ხელოვნობამ და ცდილობამ იუწყებოდა ხარკათ: თამარი მეტათ მიიქცა. მდიდარი და გლახაკი, დიდი და პატარა გულ-ხელ-მოდრეკილი მდურათ ტი-როდნენ და უფალს ეკედრებოდნენ, რათა გაეუწუნოთ ამით თამარი. სიტკივარმა მანც თვისა და დამადა; მიდრეკა დღე, ღაგიდა მისე, გაუფერულდა ჭკერი საქარ-თუკლას შვილთა. თამარი დღითი დღე ჭკნებოდა. ყო-ველი სული ნაღვლობდა. მოხარნი თავს იცემდნენ, წარ-ჩინებულნი იყრიდნენ ნაცარს თავზე. თამარმა და გამარხნიდა-მა მიიკვანინან ეკვლეხიებში თავისა შვილება და მსურვალის გულით ეხვეწებოდნენ ღმერთსა, რათა ყოველი მოგვარე-სოს და თამარი კი დარჩეს. გაცი გულწრფელი, რკული კი სულ-გრძელი და უგრძობელი:

ერთი მისთვის გლახა და მდიდარი; დიდი და პატარა, თავადი და გლეხი, ბატონი და მსახური, — ყველას ერთ გვარათ უსვამს მათ ტელს, რაცეი ქვეყნა დარჩებულა.

შეწუხდა თამარი; შეატყო თავსა და მოწოდდა სა-მეფოსა წინაშე თავისისა: თავი მოიმარა, წამოიწიკა და მხედ მჯდომარემ უთხრა: «მანო და შვილო! მე ესეა მივიწოდები საშინელსა მსჯულთან, რომელი უფრო უსაშინელისა ქვეყნიერ მეფეებზე. თქვენ ყოველნი მოწა-ფენი ხართ, რომ ჩემ თავთან თქვენი სიუკარული განუ-შორებელი მქონდა; თქვენსა სარგებლობას და სათნობას

არს დაკავლე რა, ვიდრემდინ ძალა ჰქონდეს ნებას იუვენს და მეფეთ ვიდრე: მეც ესლა წავალ მამა-მამათა ჩემსა უცხო ჩემთვის გზით. გვედრებით რათა კეთილათვე იცხოვროთ და სასკლავანი ჩემი მსსენებელა იუვენთ. დაგიტყვეო ჩემის სახლის შემკვიდრებთ: გიორგი და რუსუდანი! ეგანი მიიხვენით ჩემ წილათ და მგათ გაგიტათ ჩემგნით დაგლებული. «დალოცა ყოველი იქ მდგომარენი, აკურთსა შვილები და ამ სიტყვებით:» ქრისტე დმერთო ჩემო! დაუსრულებლო ცათა მეუფეო და ქვეყანისა, შენ შეგაკედრებ ამასა სამეფოსა, რომელი შენ მიერ მოგენდო და ერსა ამას, ჰატიოსანი სისხლით ცხოვრების შემსუიდეკელსა და შვილთა ჩემთა, რომელი შენ მომე და მერე სუფლსა ჩემსა...» *ჩაქრა ცისკარი საქართველოსი... გამწარდა სულიერი ყოველი არსება; ნუგეშის-მტკემელი აღარ იპოვებოდა, მწუხარება გაუზომელი და საერთო იყო. ქართველთა ტირილი და ვაება ქვესკნელსაც გასეთქამდა...

მცხედარი რამოდენიმე დღე მცხეთას ესვენა, მერე წაიღეს გელათს, ქუთაისს, და იქ მიწას მიაზარეს და მასთან საქართველოს გაჭირების მჭვრეტელი ვარსკვლავიც სამუდამოთ ჩაქრა....

947.922

5 112